

Vägen utför

| av Jan Freese

Sedan slutet av 1980-talet har svenskarna upplevt många förändringar. Men inga framsteg, åtminstone inte på de områden som styrs politiskt.

BERTRAND RUSSEL konstaterade i *Unpopular Essays* att "Change is one thing, progress is another. Change is scientific, progress is ethical; change is indubitable, whereas progress is a matter of controversy."

Förändring är en av de få eviga sanningarna och som medborgare och väljare är man naturligtvis klart intresserad av att förändringar också innebär framsteg. Det är dags för facit, när valdagen närmar sig med högsommarsteg.

Som väljare är man också – helt ovetenskapligt – intresserad av enkla besked. Ibland får man det intrycket att om man lägger alla nationalekonomer i en lång rad längs ekvatorn när man ingen annan stans än till utgångspunkten. För oss vanliga människor räcker det bra med två räknesätt: addition och subtraktion eller enkla besked som ja eller nej.

Även gamle finansministern Gunnar Emanuel Sträng använde på sin tid ovetenskapliga metoder. Han brukade räkna godstågens vagnar för att se om landet var på väg in i hög- eller lågkonjunktur. Det ska medges att han missade ibland. En gång förordade han för övrigt lageruppbyggnad i lågkonjunktur, vilket ledde till en svindande kapitalförlust.

Den officiella bilden av landet är väl att det numera står i ständig försommarblomst och samtidigt mitt i en riklig skördetid. Kanske är det så. Sedan Olof Palmes dagar har ju svenska folket bibringats uppfattningen att världens navel är ett s-märkt Rosenbad, och det är främst därifrån skönmålningarna kommer. För mig är det ett rakare besked att i slutet av 1950-talet motsvarade en D-mark ungefär 1 krona och 25 öre.

DÅTIDENS FRAMTID

I slutet av 1980-talet dristade sig en kollega på Industrieförbundet och jag att skriva en kort framtidsvision som publicerades av Riksbankens Jubileumsfond. Utgångspunkten var att Sverige allmänt sett då var unikt och skulle så förbli – ännu en mycket kort tid.

Det unika kunde lätt beskrivas. Ett ytmässigt mycket stort land med en liten befolkning (7–8 miljoner) hade

lyckats ge grogrund till en stor gruv- och skogsnäring, betydande stål- och pappersindustri, två stora läkemedelsföretag, två bil- buss- och lastbilsindustrier, en flygfabrik, ett stort telekomföretag och så vidare.

I riksdagen talade man alltså på den tiden ogärna om svenska multinationella företag – möjligen "internationellt verksamma", vilket näst intill kunde ges prägel av uppoffrande svensk u-hjälp. Det var väl för övrigt på den tiden Sveriges andel av världens BNP låg på 0.84 procent. År 2000 var den 0.72.

Sanningen var väl närmast den att svensk industris framgångar byggde på att svenska entreprenörer insåg redan i ett tidigt skede – runt skiftet mellan 1800- och 1900-talen – att den svenska och nordiska marknaden var för liten. Därför etablerade man sig ofta i mer än 100 andra länder. L M Ericsson höll till och

"En vacker dag river verkligheten den dåliga grunden."

med på att flytta sitt huvudkontor efter första världskriget till dåtida St. Petersburg. Utlandsetableringarna bidrog i sin tur till utvecklingen här hemma och till det svenska välståndet.

Detta välstånd har stundom varit smått haltande. Efter andra världskriget stod Sverige med en intakt industri och en förhållandevis välmående och arbetsför befolkning. I skenet av detta är det ganska intressant att, som bara ett exempel, kunna konstatera att ett bombdrabbat och befolknings- och välståndsmässigt åderlätet Storbritannien förmådde införa allmän sjukförsäkring väsentligt tidigare. Vi har formellt till och med kvar "krigsdagstiftning" i form av hyresregleringen. Justitieministern Herman Kling tvingades 1966 återkalla en proposition om dess avskaffande.

Trots att 47 år gått sedan andra världskriget kan en alltför stor del av befolkningen inte klara av hyran med egen lön efter skatt. Och det är inte det enda många fulltidsarbetande inte klarar på sin lön trots att solidaritet kan uttryckas på många andra sätt än genom en utomordentligt kostsam, sårbar, orättvis och integritetskränkande rundgång.

På allvar började svenska regeringar, utan att veta hur den sociala tryggheten framöver skulle betalas, att handla denna trygghet på avbetalning redan i början av

1970-talet; något som drabbade de borgerliga regeringarna ända in på 1990-talet. Vägen var full av tjälskott och milstolparna bestod allmänt av devalveringar.

SALTSJÖBADSANDAN SKADLIG

De svenska politikerna, näringslivet och fackföreningarna har alltid varit storindustrifrälsta. Det var praktiskt och skönt när något av storföretagen placerade en fabrik i Blekinge eller Norrland. Det gav i ett huj ett eller annat tusental "trygga" arbetstillfällen. Det är aldrig lika roligt när fabriken läggs ned.

En fråga jag ställt mig är om inte Saltsjöbadsandan varit mer till men än fördel för landet. Har vi någonsin fått se alternativen eller har de drunknat i det ständiga kompromissandet?

Att vara entreprenör och småföretagare var fult. "Egen företagare" blev näst intill synonymt med skattesmitare. Detta har dock under senare år sakteliga förändrats, inte minst genom insatser från Ung Företagsamhet eller Jobs&Society och dess 90-tal nyföretagarcentra. Visserligen tycks det vara på väg en begränsning av kommunala bolags möjligheter att fortsätta snedvrinda konkurrensen, men lite har i övrigt gjorts för att underlätta nyföretagandet och att ge nya företag grogrund att växa.

Nyföretagandet har visserligen i början av året gått upp 1.7 procent jämfört med samma tid förra året, men då dunsade det ned med 17 procent. Det är bara Nyföretagarcentra som lyckas hålla sina ställningar och som vanligt startar 8 -10 000 nya och bestående företag om året medan nyföretagsstarter med hjälp av strukturfonder och så vidare mer ger intryck av konstgjord andning för stunden. Aldrig i modern tid har nyföretagandet varit så lågt som nu. Inte undra på att vi rutschat från tredjeplatsen till nummer 17 i välståndsligan.

Ändå vet vi ju att Ericsson, Volvo och IKEA har varit små – Ericsson i begynnelsen ett nästintill en-mansföretag i centrala Stockholm, IKEA en kringrullande cykel med varulagret på pakethållaren, och så vidare. Ingen startar ett nytt stort företag, men de små som trots allt kommer igång bör få växa: bland annat bör de inte drabbas av en orättvis och ojämlig beskattning.

Idag finns inte mycket kvar av det beskrivna unika Sverige. Den svenska storindustrin är numera inte så särskilt svensk. Det är i sig inte mycket att grämas över. Det är en del av den fullständigt unika – inte internationalisering eller ens globalisering utan – universaliseringen som är en följd av IT-utvecklingen. (Ända sedan 1969 har det varit tekniskt möjligt att sitta på månen och distansarbeta på jorden.) Allt färre "svenska" företag kommer att bli fäderneslandet trogna.

Förra IT-bubblan 1978–82 minns ingen. Den slog inte så hårt eftersom telekom då inte var inblandad.

Dagens IT-bubbla kommer att fyllas igen – med substans, men den kommer nog från utlandet.

Redan har mycket av företagens forsknings- och utvecklingsverksamhet flyttat ut till centra, där samhörighet med andra forskargrupper skapar bättre grogrund. Teknikfondernas möjligheter att hjälpa till har dramatiskt halverats på grund av dåliga aktieplaceringar. Allmänt är återväxten av nya forskare och ny forskning begränsad.

ÄTTESTUPA?

Vi har kanske hittills knappt nått längre än till tröskeln av IT-erans bronsålder, och de förändringar vi hittills sett är nog bara krusningar på ytan. Jag brukar säga att de sociala konsekvenserna blir väsentligt större än (utan några religiösa aspekter) följderna av Kristi födelse och väsentligt större förändringar väntar bakom hörnet. Till råga på allt har vi tappat tempo. Vi är inte längre bäst i IT-ligan.

I skildringen till Riksbankens Jubileumsfond träffade vi ganska rätt beträffande demografi, ekonomisk utveckling, industrin, bioteknik, FoU, sysselsättning glesbygd, utbildning och annat. Visst finns skillnader mellan visionen då och nu. Exempelvis har väl den väntade pensionsskrällen krupit närmare. Attityden hos det uppväxande släktet lär inte glädja alla 68:or när de 2015 går in i pension. Det är knappast troligt att ungdomarna godvilligt betalar. Det gäller snarast att få dem att inte sätta upp vägskyltar med texten "Ättestupa".

Vi kunde heller inte ana att i april 2002 skulle 353 000 personer vara sjukskrivna – en ökning med 12 procent sedan april 2001 och att i februari i år hade 117 000 varit sjukskrivna i över ett år – en ökning på ett år med 21 procent. Lagom till 68-ornas pensionering behöver vården ett tillskott på 320 000 personer. Var tredje ungdom borde välja vårdyrken. Kommer de att göra det? Och vem ska betala deras löner?

Självklart finns det människor som av olika skäl drabbas av utbrändhet och de ska naturligtvis ha adekvat hjälp. Men nog har diagnosen till stor del blivit ett substitut för tidigare lika svårdiagnosticerade "onda ryggar" och "dåliga magar".

Naturligtvis finns det yrkesmässiga och arbetsplats-skäl till denna åkomma. Stundom är det arbetsgivarens fel genom befördran över någons kompetensnivå. Emellanåt är det nog också politikernas fel eftersom man hylat kvantitet istället för kvalitet inom utbildningen och skapat en inflation i dåliga baskunskaper. En vacker dag river verkligheten den dåliga grunden. Vad vi behöver är så mycket spetskompetens som möjligt som i framtiden kan försörja oss andra som får "serva" de spetskompetenta till lägre löner och förmåner.

I detta sammanhang skulle det också vara intressant att försöka fastställa kostnadsstället för yrkesskador. På

London på 1800-talet, Stockholm på 2000-talet?

de flesta håll – värden kanske undantagen – har tunga lyft försvunnit. Musarm har kommit istället. Men är det trots allt inte så att lyft av tunga ICA- och Konsumkassar, Billybokhyllor på axeln, gubbstruttandet i spåret, tennisarmen, hasandet utför i pisten ... också bidrar?

Värden är ett problem. Den har dessutom begränsningar: tänder i munnen har ånyo blivit en klassfråga som man i panik försöker åtgärda. Förmodligen är personalbristen inom värden – precis som inom polisen – mindre en resursfråga än ett logistikproblem. Båda kategorierna utövar kraftfullt stöd åt kaffeproducenterna.

Ekonomi är ingalunda så god som man försöker ge sken av. Trots en viss stabilisering av kronan anser EU-kommissionen i Bryssel att Sverige inte är redo att ansluta sig till Euron. Kommissionen hävdar i en ny rapport att Riksbanken är för nära knuten till Regeringen och att den svenska valutan är alltför instabil. Kommer även vägen framför oss att vara kantad med devalveringens milstolpar?

RÄTTSLÖSHETEN

I min barndom höll föräldrar, grannar, portvakter, lärare, verkmästare m. fl. ordning på oss ungar. Tryggheten var stor, brottsligheten begränsad. Mitt i Stockholm stod många lägenhetsdörrar olåsta.

Idag vågar knappt någon utan att riskera liv och lem säga ifrån. Skadegörelse, stölder, inbrott, misshandel, mord och dråp har blivit vardagsvara. Häromdagen mördades en person som försökte stoppa en flyende rånare.

Mörkertalet beträffande polisanmälningar är förmodligen stort. Vad som styr är möjligheten att utan alltför stort besvär via polisanmälan få försäkringsersättning.

Vi har en inflatorisk stängning av polisstationer. Därvidlag har även storstäderna glesbygd utan polis eller med en station med mycket begränsad öppethållning. Rättsväsendet kvider under hoten mot vittnen och målsäganden. Öppenheten vid domstolarna är i fara. Dusintals poliser och väktare krävs i storstadens rättssalar för att värna domstolsprocessens öppenhet och bevaka de tilltalades torpeder i åhörarbåset. Vart tog rättstryggheten vägen? Vart tog etiken och moralen vägen hos dem som ska vara våra förebilder?

Ett gammalt skolexempel på förskingring är Konsumkassörskan som i mitten på månaden tycker att det är alltför långt kvar till lönen och lånar ur kassan utan att vara likvid eller solvent men naturligtvis med uppsåt att betala tillbaka. Uppdags hennes förfarande får hon stå sitt kast. Ingen har något större förbarmande.

Om man istället i samma situation hämtar kontanter i bankomaten med arbetsgivarens kort är enda skillnaden att metoden är modernare. Men vad blir konsekvenserna? Vart tog förebilderna vägen? Gör åklagare grova fel ibland när de skriver av den ena åtalsanmälan och inte den andra?

Naturligtvis bidrar näringslivet till att etik och moral urholkas. Visst kan man skylla på att aktieägarna medger fantasilöner och -arvoden. Ingen ska påstå sig göra skäl för de värsta avarterna i detta sammanhang, och de

är farliga för de har inflatoriska smittoeffekter. Hans T:son Söderström på Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS, har rätt i att vissa näringslivsföreträdare är marknadsekonomins dödgrävare, men glöm inte att facketns representanter i styrelserna ofta hjälpt till att hålla i spaden.

DYRA SKATTER

Det behöver sparas mer, och det går att spara. Skattestrycket är för högt och bidrar till den svarta ekonomin som aldrig kan regleras bort, bara avregleras bort. Den svarta ekonomin är svår att beräkna. En siffra som nämns i Riksskatteverkets (RSV) rapport 2000:9 är 18.3 procent av BNP. Det låter något för lågt. RSVs egna beräkningar visar på att bara skattefusket kostar 110 miljarder kr. Enligt RSVs egen uppfattning kan var fjärde person i åldern 16–20 år tänka sig att arbeta svart. Enligt en annan enkät kan nio av tio gymnasieungdomar tänka sig att extraknäcka svart.

Skattesystemet, en gång tänkt som ett medel att nå en rättvis och likformig beskattning, är föga rättvist och föga likformigt. Det träffar ofta fel.

Fastighetsskatten är ett exempel. Många människor har ett helt yrkesverksamt liv vårdat sin egendom och sparat i sin fastighet för att få en trygg ålderdom. Denna tillgång brandskattas nu. Åldringar och änkor bönar idag hos banker att få lån så att de kan betala räntan på de lån de måste ta i avvaktan på försäljning av hemmet. Skattestrycket måste minskas, och inte minst globaliseringen leder till att skattesystemet också måste renoveras från grunden.

Kostnaderna för skattesystemet är för höga. Administrationen hos RSV är bara en del. Lägg därtill uppgiftslämnandet från medborgare, företag, myndigheter och andra organisationer. Tillfoga kostnaderna för polis, åklagare, domstolar (som alla borde ha väsentligare saker att syssla med), rättsvetenskapliga institutioner, revisorer, advokater. Inte undra på att det är brist på arbetskraft. Ett nytt, enkelt och billigt skattesystem (som inte inbjuder till kriminalitet) skulle kunna ge arbetsmarknaden ett tillskott på något 10 000-tal personer. Till detta bör naturligtvis fogas ett nytt socialförsäkringssystem utan onödig rundgång.

Visst har det sparats. Försvarskostnaderna har drastiskt minskats. Kvar finns ju snart bara den privatfinansierade beridna högvakten och "Främlingslegionen" i Bosnien och på andra håll utomlands. Någon kostsam allmän värnplikt existerar inte längre. Trots det är det ont om pengar och det behöver sparas mycket mer, och det går alldeles utmärkt.

Skyddet för den personliga integriteten har dramatiskt minskat under senare år. Personuppgiftslagen skulle öka skyddet, men den tillåter undantag och det har medgetts i näst intill 70-talet fall när det gäller myndigheterna. Efter "11 september" får vi räkna med att integriteten kommer att sitta trångt ett tag. Därför gäller det att begränsa integritetshoten på de områden där det är möjligt.

Slå ett antal flugor i en smäll. Inför en definitiv källskatt, reformera socialförsäkringssystemet och ge därmed också folket tillbaka sin personliga integritet.

GENTILLSKOTT

Under åren 1871–1900 emigrerade 773 442 svenskar – många av nödtvång, men också djärva och företagsamma människor. Kvar blev vi andra. Vi behöver gentillskott. Därvidlag är invandringen mycket positiv. Vi behöver också invandrande arbetskraft. Så låt dem komma, men ställ krav på invandrarna. Låt dem i förekommande fall skriftligen bekräfta att i händelse av konflikt mellan svensk lag och Koranen i en angelägenhet i Sverige gäller den svenska lagen. Kanske kan det bidra till att undvika ett eller annat hedersmord

Sverige är ett fantastiskt land i många avseenden, men långt ifrån så bra som vi inbillats eller inbillat oss.

Problemen är många och fler väntar om vi inte låter förändringarna vändas till framsteg. Det parti som i valrörelsen lovar att motverka "inflationen" på alla de områden som nämnts genom att föra in även kvaliteten

"Aldrig i modern tid har
nyföretagandet varit så lågt
som nu."

i skolan, nu mest präglad av kvantitet, som gör landet mer företagsvänligt, som reformerar skatte- och socialförsäkringssystemen, så att de parerar ett nytt skattesystem, som därmed också återbördar medborgarnas personliga integritet, som tar tag i etik och moral, som lovar att säkra rättstryggheten, kan räkna med att åtminstone jag överväger att rösta på det.

En sak till. Självklart skulle jag aldrig rösta på ett parti som gör sig beroende av ett nazistparti. Nazisternas industriella utrotande av miljontals människor och andra illgärningar förvisar dem till en evig skamvrå.

Emellertid har jag råkat läsa den av franska kommunister under ledning av Stéphane Courtois 1997 publicerade *Le livre noir du communisme* (Kommunismens svarta bok). Den visar att kommunisterna överträffat nazisterna. Omkring 100 miljoner människor anses ha gått under genom kommunistiska regimer. Deras anhängare och efterträdare bör sitta i samma skamvrå. Det begränsar mitt urval ytterligare.

Jan Freese (jan.freese@ifi.se) har bland annat varit chef för Post- och telestyrelsen och vice vd i Industriförbundet.